

“Vi skal på kino”: Modalverb i norsk med og uten infinitt verb

Av Kristian Emil Kristoffersen, Ålov Runde, Marianne Lind og Hans-Olav Enger

Norsk tillater konstruksjoner der modalverba *ville*, *måtte*, *skulle*, *kunne* og *burde* står som eneste verb med et retningsadverbial som utfylling, jf. *han vil hjem nå*. I denne artikkelen viser vi at selv om det er et nært forhold mellom denne konstruksjonen og den tilsvarende med et etterfølgende infinitt verb, som *han vil dra hjem nå*, er det klare forskjeller både i hvor hyppig de to konstruksjonene forekommer, og i hvilke modalverb som kan opptre i dem. Vi gir en semantisk analyse av verba og de to konstruksjonene som langt på vei gjør rede for forskjellene i frekvens mellom verba i konstruksjonen uten infinitt. Analysen gjør også rede for noen særegenheter ved verbet *kunne* brukt med retningsadverbial og for det forholdet at *hun vil til Oslo* er helt akseptabel norsk, mens *hun vil fra Oslo* ikke er det. Til slutt i artikkelen gir vi en konstruksjonsgrammatisk analyse av forholdet mellom konstruksjonstypen uten etterfølgende infinitt verb og konstruksjonstypen med infinitt verb.

1 Innledning

Modalverb i norsk kan ta ulike utfyllinger. For det første kan de ta et infinitt verb som utfylling, enten infinitiv, som i (1), eller supinum, som i (2):

- (1)
 - a. Hun måtte reise til byen.
 - b. De ville ikke gå på skolen.
 - c. Vi skal dra på kino.

- (2) a. Han skulle reist i går.
b. Du burde gått på posten for lenge siden.

For det andre kan modalverb følges av et retningsadverbial, som i (3):¹

- (3) a. Hun måtte til byen.
b. De ville ikke på skolen.
c. Vi skal på kino.

I denne artikkelen ser vi på bruken av norske modalverb med infinitt verb, som illustrert i (1) og (2), og med retningsadverbial, som i (3). I resten av denne artikkelen omtaler vi typen i (1) og (2) som **MI-konstruksjonen** (modalverb med infinitt verb) og typen i (3) som **MR-konstruksjonen** (modalverb med retningsadverbial).

1.1 Teoretisk rammeverk

Det synkrone forholdet mellom de to konstruksjonene har ofte vært analysert slik at typen med retningsadverbial er en variant av typen med et etterfølgende infinitt bevegelsesverb der det infinitte verbet er underforstått eller strøket. Dette har vært vanlig å gjøre både innafor generative og mer tradisjonelle analyser (se for eksempel Eide (2005) og Faarlund et al. (1997)). Diakront er det etter vårt syn heller ikke urimelig å regne med at MR-konstruksjonen har oppstått som en variant av MI-konstruksjonen, og vi finner noe liknende i nederlandsk (Nuyts, 2009). Er denne antakelsen riktig, kan vi videre spørre når dette har skjedd. Vi kan ikke gi noe svar på dette i denne artikkelen, men kort slå fast at begge typene fantes alt i norrønt, noe eksemplene i (4) viser, med (4a) som et eksempel på MR-konstruksjonen og (4b) som et eksempel på MI-konstruksjonen.

- (4) a. at þeir mundu ekki heim um kveldit.*
at de ville ikke hjem om kvelden
'at de ikke ville hjem om kvelden.'

* (Nygaard 1905: 193)²

1. Faarlund et al. (1997: 527) peker på at modalverba i denne konstruksjonen også forbindes med spørreord som angir retning (for eksempel *hvor skal du?*). I tillegg nevner Eide (2005: 60) at også resultativer kan stå som utfylling, som i hennes eksempel *greina skal av*.
2. At Nygaard var klar over den nære relasjonen mellom (4a) og (4b), vises i at han siterer (4a) med bevegelsesverbet *fara* 'dra' i parentes. Slektskapet med termen *underforstått verb* i Faarlund et al. (1997) er åpenbar.

b.	at hann muni
'at han vil dra | fara austr (...).
østover' (...). (Nygaard 1905: 193) |
|----|---------------------------------|--|

I et synkront perspektiv mener vi det likevel er urimelig å regne med at MR-konstruksjonen inneholder et underforstått eller strøket infinitt verb. Dette har å gjøre med det teoretiske utgangspunktet for analysen vår, som er kognitiv lingvistikk (se for eksempel Croft 2001, Langacker 1991, 2008, Goldberg 1995, 2006). En grunnleggende antakelse innfor kognitiv lingvistikk er at det ikke finnes usynlige språklige elementer. Tvert imot har alle språklige enheter både en betydningsside og en fonologisk side. Dette fører til at underforståtte eller strøkne verb blir en umulighet. Slike verb ville hatt en betydningsside, men altså ingen fonologisk side. Dermed er en analyse som vi finner hos for eksempel Faarlund et al. (1997) og Eide (2005), en umulighet innfor kognitiv lingvistikk. Men det betyr ikke at det er umulig å analysere MR-konstruksjonen innfor kognitiv lingvistikk. En av hensiktene med denne artikkelen er å vise at det finnes alternativer til generative og tradisjonelle analyser. Relasjonen mellom MI-konstruksjonen og MR-konstruksjonen kan analyseres uten referanse til usynlige språklige elementer.

Innfor kognitiv lingvistikk spiller konstruksjonsbegrepet en viktig rolle. Kognitive grammatikere har ulike syn på hva som blir regnet som en grammatisk konstruksjon. Noen, som Goldberg (1995, 2006), regner bare med abstraheringer over komplekse språklige uttrykk. Andre, som Croft (2001), opererer med et konstruksjonsbegrep som spenner fra konkrete ord og idiommer via ordklasser (skjematiseringer over ord) og subkategoriseringsrammer til skjematiske, komplekse konstruksjoner. (5) gir noen eksempler på hva som regnes som konstruksjoner i Crofts modell:

- (5)
a.	Ord: <i>katt, spise, grønn, på, ...</i>
b.	Ordklasser: substantiv, verb, ...
c.	Idiom: <i>tømme barnet ut med badevannet, ...</i>
d.	Skjematisk komplekse konstruksjoner: Subjekt-Verb-Direkte objekt ...

Det som uansett graden av kompleksitet er felles for disse konstruksjonene, er at de utgjør en kopling mellom en uttrykkside og en betydningsside. En følge av dette er at syntaksen ikke er autonom, slik synet

er innafor generative teorier. I stedet er syntaksen alltid kopla sammen med semantikken.

I det strukturerte nettverket av konstruksjoner som utgjør et språks leksikon, får ikke bare de enkelte konstruksjonene, men også relasjonene mellom dem, betydning (Goldberg 1995). Goldberg kaller disse relasjonene *inheritance links* og beskriver dem slik (s. 72): “To capture relations of motivation, asymmetric inheritance links are posited between constructions which are related both semantically and syntactically.” Når en gitt konstruksjon er en del av en annen konstruksjon, er de to relatert gjennom det Goldberg kaller en *subpart link*, som vi har valgt å kalle en delrelasjon. For eksempel beskriver hun forholdet mellom konstruksjonstypen hun kaller *intransitive motion*, illustrert i (6a), og konstruksjonstypen hun kaller *caused motion* (i 6b), som en delrelasjon.

(6)	a.	Sam got into the car.	<i>Intransitive motion</i>
	b.	Sam helped him into the car.	<i>Caused motion</i>

Seinere i artikkelen skal vi se at forholdet mellom MI-konstruksjonen og MR-konstruksjonen kan beskrives ved hjelp av dette delrelasjonsbegrepet.

Beskrivelsen vår av MI- og MR-konstruksjonene er i all hovedsak lite teknisk. Likevel er det et gjennomgående trekk at når vi kaller dem for konstruksjoner, så gjør vi det fordi vi oppfatter dem som komplekser av uttrykk og betydning. I det siste avsnittet av artikkelen skal vi gi en skisse av forholdet mellom de to konstruksjonene av mer formell karakter.

Tidligere studier av modalverb innafor kognitiv lingvistikk, som Johnson (1987), Talmy (1988, 2003), Sweetser (1990), Langacker (1991, 2008), Achard (1996) og Boye (2001), har hatt et semantisk utgangspunkt. I korthet handler disse analysene om hvordan vi konseptualiserer krefter og motkrefter i våre omgivelser, både i en fysisk, en sosial og en psykologisk dimensjon, og videre hvordan vi uttrykker slike relasjoner og motsetningsforhold språklig, blant annet gjennom modalverb. Dette perspektivet har vært mye diskutert innafor kognitiv lingvistikk også utenfor domenet modalverb og har ligget til grunn for en rekke semantiske analyser (se Mulder 2007) for et kritisk oversyn og referanser). For norsk har et kraftdynamisk perspektiv vært utgangspunkt for analyser av verb og preposisjoner i Kristoffersen (1996, 2001a, 2001b).

Johnson (1987: 41ff) hevder at krefter utgjør et grunnleggende aspekt ved våre erfaringer med både den fysiske og den sosiale verden. Han peker ut seks momenter som han mener er grunnleggende i vår erfaring av krefter:

1. Krefter utspilles gjennom interaksjon.
2. Krefter involverer ofte bevegelse av et objekt i en bestemt retning; de har direksjonalitet.
3. Krefter følger en bestemt bane.
4. Krefter har opphav eller kilder.
5. Krefter har grader av kraft eller intensitet.
6. Interaksjon innebærer en sekvens av kausalitet.

I tillegg til disse generelle egenskapene beskriver Johnson en rekke mer spesifikke egenskaper assosiert med krefter, som for eksempel tvang, blokkering, motkrefter og fjerning av hindring. I analysen sin av engelske modalverb peker Johnson på at vi erfarer at ting, hendelser og relasjoner er reelle, mulige og nødvendige, og at semantikken til modalverba speiler disse alternativene. Han beskriver tre engelske modalverb – *must*, *may* og *can* – på følgende måte:

- *must*: betydninga er assosiert med begrepet ‘tvang’
- *may*: betydninga er assosiert med begrepet ‘fravær eller fjerning av hindring’
- *can*: betydninga innebærer en potensiell energi til å utføre en handling

Sweetser (1990) identifiserer *will* med begrepet ‘intention’, se også vår karakteristikkk av *ville* ved begrepet ‘hensikt’ i avsnitt 3.2 nedenfor. I et kraft-perspektiv kan en deontisk tolkning av *ville* beskrives som en indre kraft som disponerer for å utføre en bestemt handling. Slik skiller *ville* seg fra *kunne*, som uttrykker en mulighet for handling.

1.2 Ulike konstruksjoner med ulike bruksmåter

MI- og MR-konstruksjonene har ulike bruksområder, noe vi tydelig ser av følgende kontraster:

- (7) a. Jeg skal til Gardermoen.
b. Jeg skal reise til Gardermoen.

- (8) a. Han må til tannlegen.
 b. Han må gå til tannlegen.

Forskjellen mellom (7a) og (7b) kan illustreres på følgende måte: Hvis en person setter seg inn i en taxi i Oslo sentrum og ønsker å bli kjørt til Gardermoen, vil han eller hun høyst sannsynlig ytre (7a) og ikke (7b). Motsatt vil (7b) være en mer naturlig uttryksmåte dersom den som ytrer setninga, er ukjent i Oslo-området, står på Oslo S og lurar på hvordan han eller hun skal komme seg til Gardermoen. Tilsvarende er det naturlig å ytre (8a) dersom noen skal til tannlegen for behandling. Ytrer man (8b), er det sterkere fokus på det faktum at noen skal dra et sted, og mindre fokus på behandlninga.

På dette punktet kan man selvsagt innvende (slik *Maal og Minnes* konsulent også gjør) at dersom a-versjonene i (7) og (8) bare inneholder én relasjon, hvorfor er det ikke mulig å tolke for eksempel (8a) som “Han må overlates til tannlegen”? Mer generelt kan man spørre hvorfor PPen i MR-konstruksjonen må tolkes direksjonalt. Etter vårt syn er et sannsynlig svar på dette at selv om preposisjoner generelt sett ofte har et vidt spekter av betydninger, innsnevres betydninga i praksis gjennom konteksten. For eksempel vil PP-en *på bussen* tolkes som et retningsadverbial når den står i setninga *Kari hoppa på bussen*, men ikke i *Kari satt på bussen*. Det er ingen grunn til å regne med noe annet ved PP-en i MR-konstruksjonen, slik at når en PP står som utfylling til et modalverb, så har det en direksjonal betydning. Dermed vil ikke tolkninga “Han må overlates til tannlegen” være særlig aktuell for (8a).

Mer generelt kan vi si at MR-konstruksjonen ((7a) og (8a)) uttrykker én relasjon, den mellom et deontisk innhold (arten og graden av nødvendighet og mulighet) uttrykt ved modalverbet og et mål uttrykt ved retningsadverbialaet, mens MI-konstruksjonen, når den inneholder et bevegelsesverb, uttrykker to relasjoner, en mellom et deontisk innhold og en bevegelse (uttrykt ved hovedverbet) og en annen mellom denne bevegelsen og et mål. I MR-konstruksjonen kommer ikke noen forestilling om bevegelse direkte til uttrykk. Forskjellen mellom de to konstruksjonstypene ligger dermed i om det deontiske innholdet blir knytta direkte til et mål, som i MR-konstruksjonen, eller om det blir knytta til en bevegelse og et mål, som i MI-konstruksjonen.

Med utgangspunkt i kontrasten mellom de to konstruksjonene illustrert i (7)–(8) skal vi i denne artikkelen fokusere på fem spørsmål.

Det første er knytta til forekomsten av MR-konstruksjonen i forhold til MI-konstruksjonen. Faarlund et al. (1997) skriver følgende om MR-konstruksjonen: “Etter modalverbet kan infinitiven sløyfes i enkelte tilfeller [...]”. Betyr dette at MR-konstruksjonen representerer en uvanlig konstruksjon sammenlikna med MI-konstruksjonen, og, om det er tilfellet, hvor mye vanligere er MI-konstruksjonen enn MR-konstruksjonen? Vi skal besvare dette spørsmålet med utgangspunkt i tall fra et talespråkskorpus.

Det andre spørsmålet vårt er knytta til forekomsten av de enkelte modalverba i MR-konstruksjonen. Ifølge Eides (2005: 61) intuisjon kan alle modalverb opptre i MR-konstruksjonen, men hun peker på at noen talere ikke aksepterer *kunne* og/eller *burde* her. Faarlund et al. (1997) sier på sin side ikke eksplisitt hvilke verb som forekommer i MR-konstruksjonen, men har eksempler med *skulle*, *måtte*, *burde* og *lyte*. De har ingen eksempler med *kunne*. Spørsmålet er derfor om det er noen forskjeller mellom norske modalverb når det gjelder muligheten for å opptre i konstruksjonen med retningsadverbial, og, om så er tilfellet, hvorfor det er slik. For å besvare dette spørsmålet undersøker vi fordelinga av de ulike modalverba i MR-konstruksjonen i et talespråkskorpus og sammenholder dette med en semantisk analyse av modalverba.

Et tredje spørsmål tar utgangspunkt i det forholdet at *kunne* åpenbart er mer akseptabelt i konstruksjonen med retningsadverbial når det også inngår et nektingsadverbial, jf. kontrasten mellom (9a og b):

- (9) a. ?Jeg kan på skolen i dag.³
 b. Jeg kan ikke på skolen i dag.

Etter vår intuisjon er (9b) mer akseptabel enn (9a), og vi lurer på hvorfor det er slik. Forklaringa vår tar utgangspunkt i svaret vi gir på spørsmål nummer 2 over.

Det fjerde spørsmålet vårt er knytta til kontrasten i (10), der (10a) er akseptabel i norsk, mens (10b) ikke er det:

- (10) a. Vi skal til Oslo.
 b. *Vi skal fra Oslo.

3. Spørsmålsteget markerer vår egen akseptabilitetsvurdering av dette eksemplet. To av forfatterne godtar (9a), de to andre avviser den.

Hvordan kan vi forklare denne forskjellen i akseptabilitet? Svaret vårt knytter vi til en teoretisk fundert analyse av modalverb som uttrykk for krefter (Johnson 1987, Sweetser 1990, Talmy 2003).

Det femte og siste spørsmålet vårt er av mer teoretisk art. Vi har ovenfor pekt på analyser som tar for gitt at MR-konstruksjonen har et underforstått eller usynlig verb. I slike analyser tas det dermed også for gitt at MI- og MR-konstruksjonene grunnleggende er av samme type, med et modalverb og et infinitt verb, som enten er fonetisk realisert (MI) eller er usynlig/underforstått (MR). I en teoretisk ramme som kognitiv lingvistikk aksepteres ikke usynlige språklige elementer (jf. 1.1), og vi spør derfor hvordan forholdet mellom MI-konstruksjonen og MR-konstruksjonen kan analyseres innafor kognitiv lingvistikk.

Resten av denne artikkelen er bygd opp slik: I avsnitt 2 presenterer vi funn fra en korpusstudie, der vi viser at det er store forskjeller i frekvens mellom de to konstruksjonene. Deretter, i avsnitt 3, presenterer vi en semantisk analyse av modalverb og viser hvordan denne kan være med på å gjøre greie for forskjeller i forekomst mellom de ulike verba. I avsnitt 4 ser vi nærmere på verbet *kunne*, som altså nødvendig opptrer i MR-konstruksjonen, men som ser ut til å gjøre det lettere når det inngår et nektingsadverbial i den umiddelbare konteksten. Så ser vi i avsnitt 5 på kontrasten mellom den akseptable *vi skal til Oslo* og den uakseptable **vi skal fra Oslo*. Til slutt, i avsnitt 6, gir vi en konstruksjonsgrammatisk analyse av forholdet mellom MI-konstruksjonen og MR-konstruksjonen. Hovedfunna i studien blir oppsummert i avsnitt 7.

2 En korpusstudie

Hvor vanlig er MR-konstruksjonen sammenlikna med MI-konstruksjonen, og er det noen forskjell mellom de to konstruksjonstypene når det gjelder hvilke verb som kan opptre i dem? For å finne svar på disse to spørsmåla har vi undersøkt bruksfrekvensen til de to konstruksjonstypene i *NoTa-Oslo*, et ortografisk transkribert og elektronisk søkbart talemålskorpus som består av intervjuer og samtaler med 166 informanter født og oppvokst i Oslo-området.⁴ Korpuset består totalt av om lag 900 000 ord som er morfologisk tagga, noe som tillater elektroniske søk på bestemte

4. Norsk talespråkskorpus – Oslodelen, Tekstlaboratoriet, ILN, Universitetet i Oslo. <http://www.tekstlab.uio.no/nota/oslo/index.html>

ordformer (for eksempel *skulle*) etterfulgt av et hvilket som helst ord som er tagga for en bestemt ordklasse (for eksempel verb), eventuelt med en eller flere ikke-spesifiserte ordformer mellom de enhetene man søker på.

Målet vårt med denne korpusundersøkelsen har ikke vært å finne den faktiske forekomsten av de to konstruksjonstypene i dette materialet, men snarere å undersøke den relative frekvensen av konstruksjonstypene. Vi har derfor valgt å bruke noen ganske begrensede søkekriterier, som helt opplagt har ført til at vi har gått glipp av enkeltforekomster. Så lenge vi er ute etter å finne den relative og ikke den absolutte frekvensen av de to konstruksjonstypene, mener vi likevel at disse søkekriteriene er de mest hensiktsmessige og reliable. Det er selvfølgelig viktig at vi har brukt de samme søkekriteriene for alle de aktuelle modalverba i de to konstruksjonstypene.

2.1 Søk

Vi har foretatt to hovedtyper av søk i korpuset. For det første har vi søkt på hvert av modalverba både i presens og preteritum umiddelbart etterfulgt av et verb. Eksempler på søk er [*vil* + <verb>] og [*kunne* + <verb>]. For det andre har vi søkt på hvert av modalverba i presens og preteritum umiddelbart etterfulgt av en preposisjon. Eksempler på søk er [*må* + <preposisjon>] og [*burde* + <preposisjon>]. I tillegg har vi søkt på forekomster der *ikke* opptrer mellom modalverbet og den etterfølgende ordforma (tagga som enten verb eller preposisjon). Totalt ga søkene våre 5522 treff. Etter en gjennomgang av alle treffene ble opplagte feiltreff fjernet, og vi sto igjen med 5386 eksempler som danner grunnlaget for den kvantitative analysen vår. I (11) finnes to eksempler på feiltreff (eksemplene er fra NoTa-materialet).

- (11) a. Hun løp over hele stua måtte til og med løpe etter henne for å få henne til å stoppe liksom.
 b. Du fikk det du ville holdt jeg på å si.

2.2 Resultat

Resultatene av søkene våre i talespråkskorpuset viser at MI-konstruksjonen er mye vanligere enn MR-konstruksjonen.⁵ Med de søkekriteriene vi brukte, viste det seg at 93,2 % av alle de undersøkte

5. Da skal det likevel sies at “MI-konstruksjonen” også omfatter modalverb kombinert med andre verb enn bevegelsesverb (*vi skal spise kjøttkaker, kan du vaske badet*).

forekomstene av modalverb i dette materialet opptrer i MI-konstruksjonen, mens bare 6,8 % av forekomstene opptrer i MR-konstruksjonen.

Skal vi dømme etter eksemplene på MR-konstruksjonen hos Faarlund et al. (1997) og Eide (2005), er det retningsadverbial som er den vanligste utfyllingstypen etter modalverb. Dette stemmer også for NoTa-korpuset. Hvis vi videre ser alle de fem modalverba under ett, er altså MR-konstruksjonen mye mindre frekvent enn MI-konstruksjonen i samtidig norsk talespråk. Ser vi nærmere på de enkelte modalverba, endres bildet imidlertid noe. I tabell 1 har vi listet opp den prosentvise fordelingen av de to konstruksjonene for hvert av de fem modalverba. Som nevnt ovenfor søkte vi både på presens- og preteritumsforma av de enkelte modalverba. Presens er mer frekvent enn preteritum i begge konstruksjonstypene for alle modalverba med unntak av *burde*. I tabell 1 er tallene for presens og preteritum lagt sammen for hvert av modalverba, og beregningene inkluderer forekomster både med og uten *ikke* i søkestrengen.

Tabell 1: Prosentvis fordeling av de enkelte modalverba på de to konstruksjonstypene i NoTa-korpuset

	MI-konstruksjonen	MR-konstruksjonen
<i>skulle</i>	43,5 %	81,6 %
<i>måtte</i>	17,5 %	14,0 %
<i>ville</i>	7,7 %	4,4 %
<i>burde</i>	1,6 %	0 %
<i>kunne</i>	29,7 %	0 %

Som tabell 1 viser, varierer distribusjonen for de fem modalverba i de to konstruksjonstypene i norsk talespråk i dag. I MI-konstruksjonen er *skulle* det klart mest frekvente modalverbet med godt over 40 %. *Kunne* og *måtte* kommer på de neste plassene med henholdsvis over en fjerdedel og nærmere en femtedel av eksemplene på denne konstruksjonstypen. Færre enn 10 % av eksemplene inneholder modalverbet *ville*, og eksempler med *burde* er svært sjeldne i materialet (under 2 %).

I MR-konstruksjonen er fordelingen annerledes. Her står eksempler med *skulle* for en overveiende majoritet (over 80 %). Det er også en del eksempler med *måtte* og noen få med *ville*, men med våre søkekriterier finner vi ingen eksempler i NoTa-korpuset på denne konstruksjonen med *kunne* og *burde*. Det at vi ikke finner noen eksempler på *burde* når vi søker på modalverb etterfulgt av preposisjon, kan ha å gjøre med at

akkurat dette modalverbet er svært lavfrekvent i dette materialet. Det at vi heller ikke har noen eksempler med *kunne* i denne konstruksjonstypen, kan imidlertid ikke ha noe med frekvens å gjøre. Som tabell 1 viser, er *kunne* det nest mest frekvente modalverbet i MI-konstruksjonen. Det er bare *skulle* som er mer frekvent i denne konstruksjonstypen. Disse to modalverba (*kunne* og *skulle*) oppfører seg imidlertid svært ulikt i MR-konstruksjonen. For å redegjøre for denne forskjellen må vi se nærmere på semantiske likheter og forskjeller mellom modalverba.

3 Semantikken til modalverb

3.1 Deontisk og epistemisk modalitet

Modalitet er en semantisk kategori som har å gjøre med avsenderens holdning til gyldigheten i et utsagn, og det er vanlig å skille mellom deontisk og epistemisk modalitet (se for eksempel Lyons (1995: 329ff.)). Epistemisk modalitet har å gjøre med hvorvidt taleren anser at innholdet i en ytring er mer eller mindre sikkert eller mulig. Denne typen modalitet er dermed forankret i kunnskap om verden. Deontisk modalitet dreier seg om nødvendighet og mulighet knyttet til handlinger, og er dermed forankret i sosiale normer av ulike slag.⁶ Vi kan illustrere skillet mellom de to typene modalitet med eksemplene i (12):

- (12) a. Eirik må ha forsovet seg.
 b. Eirik må gå hjem nå.

Modalverbet *må* i (12a) gir uttrykk for hvilken holdning språkbrukeren har til sannhetsverdien til utsagnet – ‘det er en sannsynlig slutning (ut fra talerens kunnskap om verden) at Eirik har forsovet seg’. (12a) er med andre ord et eksempel på epistemisk modalitet. Ytringa i (12b) uttrykker

6. I visse tradisjoner regner man med en tredje type modalitet, dynamisk modalitet, som har å gjøre med subjektsreferentens evne til eller ferdighet i å utføre handlingen. Noen argumenterer også for å inkludere vilje (til å utføre handlingen) og/eller intensjon (om å utføre handlingen) i dynamisk modalitet. Faarlund et al. (1997) ser bort fra denne typen, og de begrunner det med at *kunne* i den såkalte dynamiske tolkingen fungerer som et vanlig (transitivt) verb med utfylling (*hun kan alltid leksene/han kan sine ting*). I denne betydningen kan verbet også passiveres, noe som ifølge Faarlund et al. tyder på at *kunne* her fungerer som et vanlig leksikalsk verb heller enn et modalt hjelpeverb.

på den andre sida språkbrukerens holdning til det å utføre en bestemt handling – ‘det er nødvendig (gitt visse normer) at Eirik går hjem nå’. Denne setninga er altså et eksempel på deontisk modalitet.

I (12a og b) er det nokså klart ut fra ytringene selv hva slags modalitet det dreier seg om. Men av og til trenger en ytring som inneholder et modalverb, utfyllende kontekstuell informasjon for at mottakeren skal kunne forstå ytringen på den ene eller den andre måten, som i (13).

- (13) a. Eirik må være hjemme nå,
i. for jeg så jakka hans i gangen.
ii. for han skal gjøre lekser.

For de to konstruksjonene vi ser på her, er skillet mellom deontisk og epistemisk modalitet relevant. Som Faarlund et al. (1997: 527) peker på, kan modalverb i MI-konstruksjonen uttrykke både epistemisk og deontisk modalitet. I MR-konstruksjonen kan de samme verba likevel bare uttrykke deontisk modalitet (epistemisk modalitet forekommer ikke i MR-konstruksjonen), og vi skal nå se nærmere på eksempler fra NoTa-korpuset på modalverb i MR-konstruksjonen.

3.2 Betydninger av modalverb i MR-konstruksjonen i NoTa-korpuset

Skulle uttrykker oftest hensikt når det opptre i MR-konstruksjonen, det vil si noe subjektsreferenten har tenkt eller planlagt å gjøre:⁷

- (14) a. Jeg skal til Kragerø.
b. Vi skulle på sommerferie utenfor Arendal.

Men det uttrykker også nødvendighet, det vil si noe subjektsreferenten er (eller føler seg) pliktig eller nødt til å gjøre, gjerne på grunn av ulike ytre omstendigheter:

- (15) Det er så mye man skal gjennom i norsken.

Måtte uttrykker nødvendighet, det vil si noe en er nødt til eller pliktig til å gjøre, på grunn av ytre eller indre omstendigheter:

7. Eksemplene i (14) til (17) er henta fra NoTa-korpuset.

- (16) a. Jeg må på sånn norsk julemiddag.
 b. Hver eneste gang jeg må på do.
 c. Hun måtte gjennom den verste rettssaken.
 d. Jeg måtte hjem og hente reservenøkkelen.

Ville uttrykker hensikt, som i denne sammenhengen vil si subjekts-referentens vilje (lyst, preferanser) eller ønske:

- (17) a. Jeg gidder ikke jeg vil hjem.
 b. Mange vil til Bærum.
 c. Jeg ville vekk derfra.

Burde blir brukt i deontiske utsagn når avsenderen ønsker å tilkjenne at det er ønskelig eller nødvendig at handlinga blir utført, men uttrykker oftest en svakere form for plikt eller nødvendighet enn *måtte*. I NoTa-korpuset var det ingen forekomster av dette verbet i MR-konstruksjonen, men Faarlund et al. (1997: 582) har ett eksempel:

- (18) Du bør ut å se deg omkring!

Den lave frekvensen av *burde* i MR-konstruksjonen kommer ikke som noen overraskelse sett i lys av at dette verbet også er svært lite frekvent i MI-konstruksjonen.

Det var ingen forekomster av *kunne* i MR-konstruksjonen i det materialet vi har undersøkt. Det semantiske trekket ‘nødvendighet’ er fraværende ved dette verbet, i motsetning til de fleste andre modalverba i deontisk lesning. Heller ikke hensikts- eller intensjonselementet er til stede ved dette verbet.

3.3 Modalverb i MR-konstruksjonen uttrykker ‘nødvendighet’ og/eller ‘hensikt’

Vi har sett at modalverb i MR-konstruksjonen brukes med deontisk modalitet. Ved *skulle* uttrykkes hensikt og nødvendighet, ved *måtte* bare nødvendighet, og ved *ville* bare hensikt. To av verba, *burde* og *kunne*, fins ikke i MR-konstruksjonen i NoTa-korpuset, men vi tar likevel med hva slags modalitet de uttrykker: *burde* uttrykker nødvendighet, men ikke så sterk som *måtte*. *Burde* uttrykker ikke hensikt. Verbet *kunne* uttrykker ingen av delene.

På bakgrunn av denne beskrivelsen kan vi ordne betydningene til de aktuelle verba i forhold til to motsetninger, på den ene sida motsetninga mellom nødvendighet og mulighet (dvs. mangel på nødvendighet), og på den andre mellom hensikt og ikke-hensikt (dvs. mangel på hensikt). Tabell 2 viser hvordan disse motsetningene kommer til uttrykk i de enkelte modalverba.

Tabell 2: Betydningene til norske modalverb

	nødvendighet	hensikt
<i>skulle</i>	+	+
<i>måtte</i>	+	–
<i>ville</i>	–	+
<i>burde</i>	+	–
<i>kunne</i>	–	–

Vi ser at de verba som opptrer i MR-konstruksjonen i NoTa-korpuset, *skulle*, *måtte* og *ville*, uttrykker enten nødvendighet, hensikt eller begge deler. Dette kan forklare hvorfor *kunne* ikke opptrer i konstruksjonen – dette verbet uttrykker verken nødvendighet eller hensikt.⁸ Problemet i forhold til vårt materiale er at også *burde* uttrykker nødvendighet, uten at det er representert i materialet. Dette verbet er etter vårt syn ikke umulig i MR-konstruksjonen; jf. (18) over. At det er så stor forskjell i frekvens mellom *burde* og *måtte*, kan tilskrives det forholdet at *burde* uttrykker en svakere grad av nødvendighet enn *måtte*, i tillegg til at det som før nevnt er langt mindre frekvent generelt sett.

4 Verbet *kunne* i MR-konstruksjonen

Vi ser nå nærmere på verbet *kunne*. Som nevnt over opptrer det i vårt materiale ikke i MR-konstruksjonen, bare i MI-konstruksjonen. Men det fins norsktalende som aksepterer *kunne* i MR-konstruksjonen, jf. Eide (2005: 61). Ifølge våre intuisjoner er *kunne* lite akseptabel i denne

8. *Maal og Minnes* anonyme konsulent innvender at han/hun ikke har noen problemer med setninga *Nei, du kan på skolen i dag, ja*, sagt til et barn som har vært sjuk og gjerne vil bli hjemme lenger. To av de fire forfatterne av denne artikkelen oppfatter imidlertid dette eksempelet (og *kunne* i MR-konstruksjoner generelt) som utelukket, og som sagt forekommer typen ikke i NoTa-Oslo-korpuset.

konstruksjonen. På den andre sida bedres akseptabiliteten når et nektingsadverbial inngår i konstruksjonen, jf. de følgende eksemplene (begge samla inn med Google-søk på Internett):

- (19) a. Elever på videregående som ikke kan på skolen på grunn av lengre sykefravær skal ha krav på alternativ undervisning og oppfølging fra skolen.
(www.senterungdommen.no/getfile.php/.../www...no/.../usp_vedtatt.pdf, lest 29. april 2010)
- b. Helt greit at jeg ikke kan på skolen på 7 dager egentlig. :) Spess siden Preben kan komme på besøk. :D Og han smugler inn røyk. :D
(<http://bloggurat.net/stikkord/svada/8>, lest 29. april 2010)

Denne forskjellen i akseptabilitet kan tilskrives det forholdet at ordet *ikke* innfører en kontekst av nødvendighet som mangler i eksemplene uten *ikke*. Og siden MR-konstruksjonen er assosiert med nødvendighet og/eller hensikt, er det rimelig å regne med at det er grunnen til at *ikke* øker akseptabiliteten til MR-konstruksjonen brukt med *kunne*. En tilsvarende observasjon har Talmy (2003: 441) gjort for det engelske modalverbet *can*:

[...] *can*, in the context of *not* [...] indicates that the subject has a tendency toward the action expressed by the following verb, that some factor opposes that tendency, and that the latter is stronger, blocking the event.

5 Måluttrykket er obligatorisk

Det fjerde spørsmålet vårt er knytta til forskjellen i akseptabilitet mellom (20a), der MR-konstruksjonen inneholder et uttrykk for målet for en bevegelse, og (20b), der den samme konstruksjonen innholder et uttrykk for utgangspunktet for en bevegelse:⁹

9. *Maal og Minnes* konsulent innvender at gitt tilstrekkelig kontekst kan en kombinasjon av modalverb og frastedsuttrykk være akseptabel, og skriver: “Når ein bestiller billett, kan ein vel seie t.d. *Eg skal frå Kristiansand klokka 18.00 og vidare skal eg frå Arendal rundt klokka 22.00*”. Vi vil likevel mene at kontrasten mellom (20a og b) illustrerer en kontrast det er verdt å se nærmere på og beskrive.

- (20) a. Vi vil til Bergen.
b. *Vi vil fra Bergen.

Svaret vårt på dette spørsmålet tar utgangspunkt i Johnsons (1987) beskrivelse av kategorien krefter (se avsnitt 1.1 over). For å forstå kontrasten mellom (20a) og (20b) over er det særlig hans punkt 2, 3 og 4 som er relevante, som dreier seg om kreftenes bevegelse, bane (og indirekte mål) og opphav. Vi gjentar dem her:

2. Krefter involverer ofte bevegelse av et objekt i en bestemt retning; de har direksjonalitet.
3. Krefter følger en bestemt bane.
4. Krefter har opphav eller kilder.

I MI-konstruksjonen er bevegelsen uttrykt gjennom det leksikalske verbet. I MR-konstruksjonen kommer ikke selve bevegelsen til uttrykk, fordi konstruksjonen mangler et bevegelsesverb. Men bevegelsen kommer likevel indirekte til uttrykk fordi konstruksjonen – som uttrykk for et kompleks av krefter – definerer en bane (punkt 3) og dermed et mål gjennom retningsadverbialet. Slik fyller retningsadverbialet en viktig semantisk funksjon i konstruksjonens uttrykk for krefter.

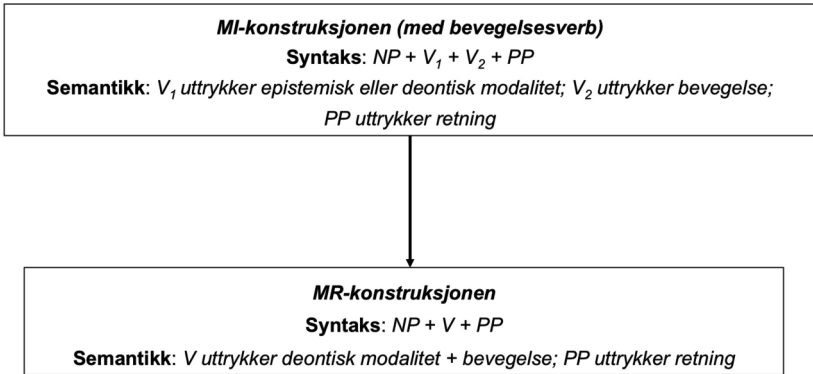
Opphavet er også en nødvendig del av det komplekset av krefter som et modalverb uttrykker innafor denne analysen (punkt 4). Men opphavet til kreftene er ikke det samme som utgangspunktet til bevegelsen, som ikke inngår i Johnsons beskrivelse. Ytringen i (20b) er ikke akseptabel, nettopp fordi den ikke har den nødvendige målbeskrivelsen, bare en beskrivelse av utgangspunkt for bevegelsen. I denne sammenhengen legger vi merke til at vi godt kan ha med en beskrivelse av utgangspunktet for bevegelsen så lenge det obligatoriske retningsuttrykket (som altså også definerer bevegelsens mål) er til stede:

- (21) Vi vil fra Bergen til Oslo.

Vi konkluderer dermed med at (20a) er uakseptabel fordi den mangler et uttrykk som beskriver det nødvendige målpunktet for kreftene som er uttrykt gjennom modal verbet.

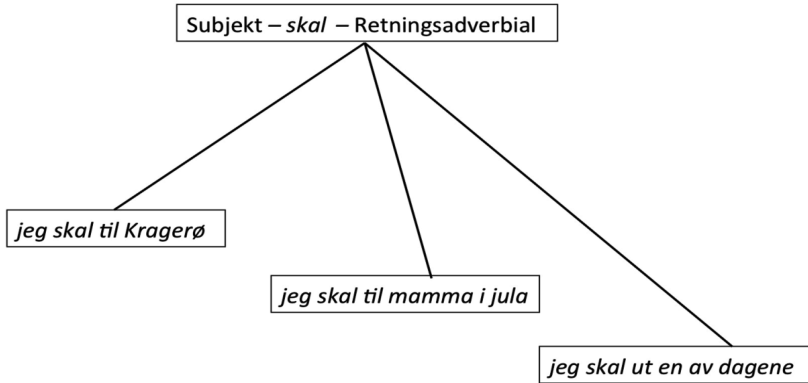
6 En konstruksjonsgrammatisk skisse

I det følgende skal vi ved hjelp av elementer fra de konstruksjonsgrammatiske modellene til Croft (2001) og Goldberg (1995) skissere hvordan MI- og MR-konstruksjonene kan analyseres. Skjematisk kan forholdet mellom de to konstruksjonstypene beskrives som i figur 1, der MI-konstruksjonen er beskrevet i den øverste boksen, mens MR-konstruksjonen er beskrevet i den nederste. Av beskrivelsene går det fram at elementene i MR-konstruksjonen utgjør en del av elementene i MI-konstruksjonen når denne inneholder et bevegelsesverb, og det fins følgelig en delrelasjon (Goldbergs *subpart link*, symbolisert ved pila) mellom dem. Disse to konstruksjonene er også bare en liten del av det enorme nettverket av konstruksjoner som det norske språket består av.

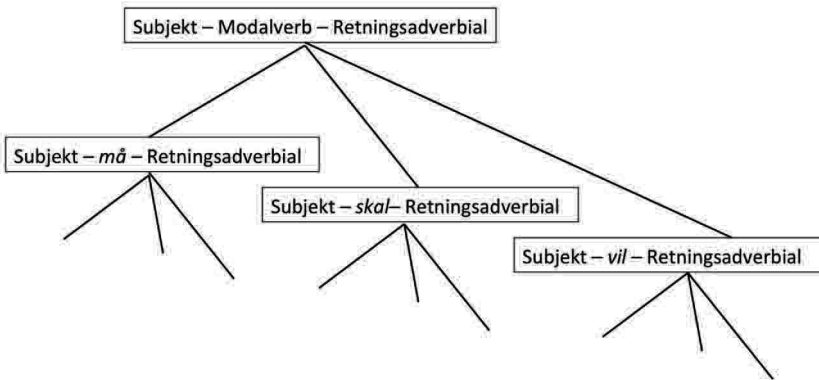
Figur 1: Delrelasjon mellom MR-konstruksjonen og MI-konstruksjonen

Ved å følge Crofts (2001) måte å beskrive forholdet mellom konstruksjoner på, ved hjelp av hierarkier som omfatter alt fra leksikalsk spesifiserte konstruksjoner (som svarer til konkrete setninger i andre rammeverk) til abstrakte, skjematiske konstruksjoner (som er beskrivelser av mer generelle syntaktiske mønstre), kan vi legge til enda et perspektiv i den teoretisk forankra beskrivelsen. Konkrete, leksikalsk spesifiserte ytringer som *jeg skal til Kragerø*, *jeg skal til mamma i jula* og *jeg skal ut en av dagene* hører til på laveste nivå i Crofts modell. Generaliseringer over mønsteret *skulle* + retningsadverbial hører til på neste. Dette er illustrert i figur 2.

Figur 2: Lokalt konstruksjonelt hierarki for *skulle* + retningsadverbial

Til slutt vil det lokale hierarkiet i figur 2 være knyttet til større hierarkier, som omfatter flere modalverb. Dette er illustrert i figur 3.

Figur 3: Konstruksjonelt hierarki for MR-konstruksjonen

7 Oppsummering og konklusjoner

Vi har i denne artikkelen analysert to ulike norske syntaktiske mønstre som begge involverer modalverb med deontisk betydning, MI-konstruksjonen, med modalverb, leksikalsk verb og eventuelt retningsadverbial,

og MR-konstruksjonen, med modalverb og retningsadverbial. Vi gjentar relevante eksempler her som (22) og (23):

(22)	a.	Hun måtte til byen.	MR-konstruksjonen
	b.	De ville ikke på skolen.	
(23)	a.	Hun måtte dra til byen.	MI-konstruksjonen
	b.	De ville ikke gå på skolen.	

Vi har stilt fem spørsmål. Det første var knytta til relativ hyppighet av de to konstruksjonene. Vi fant at MI-konstruksjonen var svært mye hyppigere brukt enn MR-konstruksjonen i et samtidig norsk talespråks-korpus (*NoTa-Oslo*) – 93,2 mot 6,8 %.¹⁰

Det andre spørsmålet vårt var knytta til forskjeller i forekomst av de enkelte modalverba i MR-konstruksjonen. I *NoTa*-korpuset fant vi *skulle*, *måtte* og *ville* i konstruksjonen, mens *burde* og *kunne* manglet. Dette er klart ikke i samsvar med andre kilder, som åpner for at også disse verba kan opptre i konstruksjonen. Vi viste også at en analyse av modalverba i motsetningspara +/- nødvendighet og +/- hensikt gir en beskrivelse av disse mønstrene. De modalverba som uttrykker enten nødvendighet eller hensikt eller begge deler, kan opptre i MR-konstruksjonen. Verbet *burde* uttrykker nødvendighet, men opptrer ikke i denne konstruksjonen i det materialet vi har undersøkt. Det ser likevel ut til at dette verbet kan opptre i MR-konstruksjonen (Faarlund et al. 1997: 582). Den lave frekvensen kan ha å gjøre med at *burde* uttrykker en lavere grad av nødvendighet enn *skulle*, i tillegg til at *burde* generelt er lavfrekvent i korpuset. At *kunne* ikke opptrer i MR-konstruksjonen, følger av at dette verbet verken uttrykker nødvendighet eller hensikt.

Det tredje spørsmålet vårt var knytta til det at *kunne* likevel ble mer akseptabel i MR-konstruksjonen når et nektingsadverbial inngikk i konstruksjonen. Vår analyse av dette var at nektingsadverbialet innfører en kontekst av nødvendighet, og dermed åpner for bruk av *kunne* i denne konstruksjonen.

Det fjerde spørsmålet vårt var hvorfor *vi skal til Bergen* er en akseptabel ytring på norsk, mens *vi skal fra Bergen* ikke er det. Vårt forslag til analyse her tok utgangspunkt i tidligere analyser av engelske

10. Som nevnt i fotnote 5 omfatter likevel “MI-konstruksjonen” også modalverb kombinert med andre verb enn bevegelsesverb.

modalverb som ser på slike verb som uttrykk for krefter. Som uttrykk for krefter definerer modalverb en kraft (fysisk, sosial eller psykologisk) med en direksjonal bevegelse, en bane, et mål og et opphav. Dersom bevegelsen ikke er uttrykt, slik som i MR-konstruksjonen, må noe annet komme i stedet, nemlig målet, uttrykt ved retningsadverbialet, som indirekte spesifiserer bevegelsen. Dersom retningsadverbialet erstattes med et uttrykk som beskriver utgangspunktet for bevegelsen, mister MR-konstruksjonen en definerende komponent og blir dermed uakseptabel.

Det siste spørsmålet vi stilte, var av mer teoretisk art, og dreide seg om hvordan forholdet mellom MI-konstruksjonen og MR-konstruksjonen kan analyseres innafor kognitiv lingvistik. Vårt forslag her var at det var en delrelasjon mellom de to konstruksjonene, og at begge inngikk i større konstruksjonelle hierarkier.

Som nevnt innledningsvis er det lang tradisjon for å regne med at MR-konstruksjonen egentlig, underliggende, er en MI-konstruksjon. Derfor kan det være verdt å presisere hva som er å vinne ved vår tilnærming, der vi oppfatter MR-konstruksjonen og MI-konstruksjonen som beslekta, men ulike konstruksjoner. For det første viser en kognitiv lingvistisk analyse at det ikke lenger er noe problem at mulighetene for “elisjon” er så ulike ved de ulike modalverba. Det er altså ikke lenger noe problem at *kunne* og *burde* er så mye vanskeligere å forene med MR-konstruksjonen enn det *skulle* er. For det andre er det ikke lenger uventa at MI-konstruksjonen i visse kontekster er så mye mindre rimelig enn MR-konstruksjonen, jamfør diskusjonen av eksempel (7a, b) og (8a, b) over. Skilnader i pragmatikk og semantikk er nettopp det vi vil vente når vi postulerer ulike konstruksjoner (jf. Goldberg 1995: 66f.), og slike skilnader er vanskeligere å forene med en tanke om betydningsløs elisjon. For det tredje er det mindre uventa at et negasjonsadverb (*ikke*) kan endre grammatikalitetsvurderinger som ved eksempel (9a) versus (9b). For det fjerde: Dersom MR-konstruksjonen og MI-konstruksjonen ikke var ulike konstruksjoner, ville det også være et større problem at MR-konstruksjonen ulikt MI-konstruksjonen var begrenset til deontisk modalitet.

På bakgrunn av en diskusjon av blant annet MR-konstruksjonen og MI-konstruksjonen trekker Nygård, Eide og Åfarli (2008: 182) den konklusjonen at “[t]alespråkssyntaksen viser [...] klart at tegnbaserte modeller er utilstrekkelige”. For oss framstår en slik konklusjon ennå

ikke som overbevisende: En konstruksjonsgrammatisk modell er tegnbasert. Og den fanger inn et par viktige sider ved MR-konstruksjonen som det ikke er like opplagt at andre modeller håndterer.

Litteratur

- Achard, Michel. 1996. “French modals and speaker control”. I: *Conceptual structure, discourse and language*, red. Adele E. Goldberg, 1–15. Stanford: CSLI Publications.
- Boye, Kasper. 2001. “The force-dynamic core meaning of Danish modal verbs”. *Acta Linguistica Hafniensia* 33: 19–66.
- Croft, William A. 2001. *Radical Construction Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Eide, Kristin M. 2005. *Norwegian Modals*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie og Kjell Ivar Vannebo. 1997. *Norsk referansegrammatikk*: Universitetsforlaget.
- Goldberg, Adele E. 1995. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*: University of Chicago Press.
- . 2006. *Constructions at Work. The Nature of Generalization in Language*: Oxford University Press.
- Johnson, Mark. 1987. *The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kristoffersen, Kristian Emil. 1996. *Infinitival phrases in Old Norse: aspects of their syntax and semantics*. Department of Scandinavian Studies and Comparative Literature, University of Oslo.
- . 2001a. “Control and Transitivity: a study of the Norwegian verb love ‘promise’”. I: *A Cognitive Approach to the Verb: Morphological and Constructional Perspectives*, red. Hanne Gram Simonsen og Rolf Theil Endresen, 259–80. Berlin: Mouton de Gruyter.
- . 2001b. “Semantic Structure of the Norwegian Preposition *mot*”. *Nordic Journal of Linguistics* 24: 3–27.
- Langacker, Ronald W. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar, vol. 2: Descriptive application*. Stanford: Stanford University Press.
- . 2008. *Cognitive grammar: a basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Lyons, John. 1995. *Linguistic semantics: an introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Mulder, Walter de. 2007. "Force dynamics". I: *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, red. Dirk Geeraerts og Hubert Cuyckens, 294–317. Oxford: Oxford University Press.
- Nuyts, Jan. 2009. "The Dutch modals and (de)grammaticalization". I: *From will to well: Studies in linguistics offered to Anne-Marie Simon-Vandenbergen*, red. S. Slembrouck, M. Taverniers og M. van Herreweghe, 347–55. Gent: Academia Press.
- Nygård, Mari, Eide, Kristin M., og Åfarli, Tor A. 2008. "Ellipsens syntaktiske struktur". I: *Språk i Oslo. Ny forskning omkring talespråk*, red. Janne B. Johannessen og Kristin Hagen, 172–84. Oslo: Novus.
- Nygaard, Marius. 1905. *Norrøn syntax*. Kristiania: Aschehoug.
- Sweetser, Eve E. 1990. *From etymology to pragmatics: Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*: Cambridge University Press.
- Talmy, Leonard. 1988. "Force dynamics in language and cognition". *Cognitive science* 12: 49–100.
- . 2003. *Toward a cognitive semantics*. Cambridge, MA: The MIT Press.

Hans-Olav Enger
Universitetet i Oslo
Institutt for lingvistiske
og nordiske studier
Postboks 1102 Blindern
0317 Oslo
h.o.enger@iln.uio.no

Ålov Runde
Norsk Ordbok 2014
Postboks 1021 Blindern
0315 Oslo
a.s.runde@iln.uio.no

Kristian Emil Kristoffersen
Universitetet i Oslo
Institutt for lingvistiske
og nordiske studier
Postboks 1102 Blindern
0317 Oslo
k.e.kristoffersen@iln.uio.no

Marianne Lind
Universitetet i Oslo
Institutt for lingvistiske
og nordiske studier
Postboks 1102 Blindern
0317 Oslo
marianne.lind@iln.uio.no